

OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE EBELİK İLE EBELERİN DOĞUMA VE İNFERTİLİTEYE DAİR MÜDAHALELERİ

Hayrunnisa YEŞİL¹

Ahmet YEŞİL²

Öz

Bu çalışma, insanlık tarihi kadar eski ebelik mesleğinin tarihsel süreç içinde geçirdiği evreleri; toplum hayatında üstlendiği rolü ve modern tıbbın yeni bir alanı olan yardımcı üreme teknikleri ve tüp bebeğin (YÜT-IVF) geri planında ebelik mesleğinin ilgi ve etkilerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Bu araştırma, Osmanlı Arşiv vesikaları, ilgili kaynaklar ve literatür incelenerek geçmişte yayınlanmış diplomalı ve diplomasız ebeler ile yapılan mülakat ve yazışmalar ile günümüz diplomalı ve diplomasız ebeleriyle yapılan söyleşilerden elde edilen verilere göre gerçekleştirilmiştir. Geleneksel tıbbın en önemli aktörlerinden biri olan ebeliğin tarihî süreç içerisinde alaylı ebeden diplomalı ebeye, ondan da kadın doğum uzmanına ve doktoruna evrildiği belirlenmiştir. Buna ilave olarak, kısırlığın tespit ve tedavisinde, günümüzde YÜT-IVF çalışmalarına yansıdığı tespit edilmiştir.

Çalışmada, iki ebe örneğini öne çıkartarak şahadetnameli /diplomalı ebe Nefise Hanım'la (1842) ebe Adalet Hanım'ın (2018) şahıslarında Osmanlı Arşiv vesikaları kullanılarak 176 senelik süreç içerisinde ebelik mesleğinin karşılaştığı sorunlar, değişimler ve farklılaşmalar belirlenmiştir. Ayrıca geleneksel tıp usulleri çerçevesinde kısırlık teşhis ve tedavisinde Osmanlı ebelerinin katkı ve önerilerinin neler olduğu belirlenirken, bu birikimin modern Türk tıp camiası içerisinde yer alan embriyologların meslekî tarihsel geçmişlerini oluşturduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tıbbı, Diplomalı Ebe, Alaylı Ebe, Tüp bebek (IVF), Kısırlık

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü (nialisayy@hotmail.com) , Histoloji ve Embriyoloji Uzmanı, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Hafsa Sultan Şifahanesi Tıp Tarihi Müzesi Müdür Yrd.

² Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (ahyesil@gmail.com), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Hafsa Sultan Şifahanesi Tıp Tarihi Müzesi Müdürü.

**MIDWIFERY IN TURKEY IN THE OTTOMAN AND REPUBLICAN
ERAS AND APPLICATIONS OF MIDWIVES CONCERNING
DELIVERY AND INFERTILITY**

Abstract

This study was carried out in order to determine the phases that the profession of midwifery, which is as old as the history of mankind, had passed through throughout the history; its role in social life and the focus and effects of the profession of midwifery leading to the development of (YUT-IVF), which is a new area of modern medicine.

This study was conducted by examining documents from the Ottoman Archive and other related sources and by using the data obtained from the interviews and correspondences done with uncertified midwives in the past and interviews made with certified and uncertified midwives of today.

It was determined that midwifery, which is one of the most important actors of traditional- ancient medicine, has evolved from the uncertified midwife to the certified midwife. Additionally, it was determined that the historical role, which the midwives took in the diagnosis and the treatment of infertility; has been reflected on the IVF studies of today.

In our study, by highlighting two examples of midwives, who are uncertified / certified midwife Nefise (1842) and the midwife Adalet (2018), and by using documents from the Ottoman Archives, we determined the problems, changes and differentiations that the profession of midwifery faced within a period of 176 years. Besides, while determining the contributions and advices of Ottoman midwives in the diagnosis and treatment of infertility, within the frame of traditional- ancient methods of medicine, we also found that this accumulation of knowledge constituted the background for the professional historical development of embryologists in the modern Turkish medical community.

Key Words: *Ottoman Medicine, Certified Midwife, Uncertified Midwife, Invitro Fertilization (IVF), Infertility*

Bu araştırma, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (BOA DH.MKT), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Teftişat-ı Rumeli Evrakı-Rumeli Müfettişliği Arzihalleri (BOA TFR.I.ŞKT), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (BOA. DH. MUI), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Umur-i Mahalliyye ve Vilayat Müdürlüğü(BOA DH.

UMVM), Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade-i Dâhiliye (BOA İ.DH) fonlarında bulunan belgeler ile konuya ilişkin literatür diplomalı ve diplomasız ebeler ile Mart 2017- Mart 2018 arasında yapılan mülakat ve yazışmalar ile günümüz diplomalı ve diplomasız ebeleriyle yapılan söyleşilerden elde edilen verilere göre yapılmıştır. Çalışmada yaklaşık 50'ye yakın arşiv vesikası kullanılmış olup bu belgelerin içeriği çalışmada kullanılmıştır.

Tarihte Ebelik

İnsanlık tarihinde doğum aşamasında doğuma nezaret eden, gerektiğinde müdahale etmesi beklenen, deneyimli, yaşlı, saygın, bilge kadınlar hep olmuştur. Osmanlı Türkçesinde kâbile ismiyle bilinen, günümüz Türkçesinde "ebe" olarak tanımlanan bu kadınlar, insanlık tarihi kadar eski bir mesleğin mensuplarıdır. Ebeliğin bir meslek olarak ortaya çıkış zamanı tam olarak bilinmesede ebe kelimesinin etimolojisi³, tarihi hakkında ipuçları içermektedir. Doğumun başlı başına bir mucize olduğu her medeniyette; doğum uygulamalarında farklı yaklaşımlar göstermelerine rağmen; ortak değer ve özellikler daha fazladır. Ebeler geçmişten günümüze şifa verici, bakıcı, akıl verici, iksir uzmanı vb. sıfatlarla adlandırılmışlardır. Her ne kadar tarihte "Lavuta Vahit"⁴ gibi erkek ebelere rastlansa da, halk arasında bir kadın mesleği olarak bilinen ebelik mesleğinde ebeler evlere, köylere hizmet vermiş ve buralarda pratik bilgilerini diğer kadınlarla paylaşarak birbirlerini eğitmişlerdir. Halk dilinde ebeler, bilgiç analar, teyzeler, nineler olarak tanımlanırken, bazı toplumlarda ve medeniyetlerde özellikle "Avrupa'nın bazı yerlerinde" ve bazı dini gruplarda "cadı"⁵ olarak dahi tanımlanmıştır. Bu süreç içerisinde büyücülük, cadılık kavramlarına atfedilen dişilik tanımlamaları zaman zaman ebeler ve hemşireler için hoş olmayan izler bırakmıştır. Sümerler zamanında (M.Ö. 4000) doğumlar, dişilik sembolü olan analık ve merhamet tanrıçalarınca (bugünkü ebelerin sorumluluklarını üstlenen)

³ apa "ata, dede, saygıdeğer kimse" [Orhun Yazıtları (735)],ebe "ana" [Divân-ı Lügati't-Türk (1070)],ebe "büyükanne, nine, saygı gören kadın, abla" [Ebu Hayyan, Kitabü-l İdrak (1312)],ebe "doğuma yardımcı olan kadın" [Meninski, Thesaurus (1680)]. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/ebe>

⁴ Gökçen Beyinli Dinç, *Elleri Tılsımlı Modern Türkiye'de Ebelik*, Ayizi Yayınları, Ankara 2015, s. 49

⁵ Yücel Aksan, "1450-1750 Yılları Arasında Avrupada Cadılık", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXVIII/2, İzmir, 2003, s. 355-368.

yapılırdı⁶. Eski Mısır'da doğuma çağrılan ebe yetersiz kalırsa doğuma yardımcı olması için ilahi ve şarkılar söylendiği, buna ilave olarak büyücü ve rahiplerin de çağrıldığı bilinmektedir⁷. Halk ebeliğinin ortaya çıkışı, doğal süreç içerisinde gerçekleşirken, doğum ile ilgili bilgilerin sürekli geliştirilmesi; pek çok problemlili doğumlarla karşı karşıya kalmanın bir neticesidir.

İlk ebelik kitabını yazan Efesli Soranus (M.S. 98-138) Gynaecology adlı kitabında⁸, ebelerin mesleki özelliklerinden bahsetmektedir. Ona göre ebeler sır saklamalı, gebelere verilecek ilaçları iyi bilmeli ve gebenin acısını paylaşmalıdır. Soranus ayrıca kitabında, olması gereken jinekolojik masa tipi, jinekolojik muayenenin nasıl yapılması gerektiği ve buna ilave olarak hijyenin önemini vurgulamakta ve bilhassa da ebelerin muayene esnasında ellerini yıkamasını⁹ önermektedir. XIV. yüzyıla kadar ebelere ve hekimlere rehber olan Soranus'un kitabı, Ortaçağ Avrupa'sını sarsan skolastik düşüncenin tesiri altında işlevsiz kalmış, ne yazık ki dinî yaklaşımlar baskın çıkmıştır. Bu yaklaşımı besleyen en önemli temalardan biri; dinî yorumlarda Adem ile Havva'nın cennetten kovulmasının sebebi bir nevi ceza olarak Havva'nın doğum sancısı¹⁰ çekmesidir. Bunun etkisiyle doğuma müdahale etmek yerine, Havva da olduğu gibi kişiyi doğal sürecine bırakılmalı idi. Dolayısıyla bu dönem hekim ve ebelerin daha önceki doğumdaki katkıları -özellikle Avrupa coğrafyasında- azaldığı gibi büyü ve batıl inançlar yaygınlık

⁶ Köker, "Eski Devirlerde ve Ortaçağ Avrupasında Doğum ve Ebelik Tarihi", (Ahmet Hulusi Köker: Ed.), **Doğum ve Ebelik Tarihi**, Kayseri, 1997, s.1.

⁷ Köker, s. 2.

⁸ Adnan Ataç ve Remzi Gülsoy, "Soranus ve Jinekoloji Adlı Eseri Hakkında Bir Araştırma", **Türkiye Klinikleri J Med Ethics** 2004, 12: 196-200.

⁹ Köker, s.3. *8 Şubat 2018* tarihinde Mardin Midyat Tugalı köyünde 1970'li yıllardan beri diplomasız ebelik yapan **Zekiye Ebe** (65 yaş) ile yapmış olduğumuz söyleşide: Diplomasız olduğu halde aynen doktorlar gibi önce ellerini sabunla yıkadığını, kuruladıktan sonra doktor eldiveni giydiğini, doğumları bu şekilde yaptırdığını söyleyerek hijyeni ne kadar içselleştirdiğini bize aktarmıştır. Eğitimli olsa da eğitilmiş bir ebe yapması gereken en temel şartı yerine getirmiş olması, üstelik Türkiye'nin gelişmişlik olarak en geri coğrafyasında görev yapıyor olmuş olması diplomasız ebeler hakkında sarfedilen 'pis, cahil, acuze' sıfatları hiç haketmediğini göstermektedir. *21 Şubat 2018* tarihinde Malatya Alyazı Köyünde 25 yıl ebelik yapmış olan **Fatma Ebe** (80 yaş) ile yapmış olduğumuz söyleşide: Doğuma girerken ellerini dirseklerine kadar iyice sabunlayıp temizlediğini söyleyerek hijyen konusunda oturmuş bir alışkanlığa sahip olduğunu bize göstermektedir.

¹⁰ Cengiz Batuk, "Âdem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Adem ve Havva'nın Hayatı", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2006/2, c. V, sayı: 10, s. 51-96.

göstermiş tıp alanındaki ilerlemeler duraklamıştı. Buna mukabil Hipokrat, Galen gibi hekimlerin eserlerini tercüme ederek yetişmiş olan müslüman hekimler yazdıkları eserlerinde bir sonraki dönem batı tıbbının yeniden gelişmesine ön ayak olmuşlardır. Buna aracılık eden hekimlerden birkaç örnek vermek gerekirse; Ebubekir Razi, İbni Sina, Ebu Kasım Zahravi bunların en meşhurlarındandır. İbni Sina'nın *El-Kânûn Fi't-Tıbb'ı* XIX. yüzyıl sonlarına kadar batıdaki tıp okullarında hekimlerin başucu kitabı olmuştur. İbni Sina bu meşhur kitabında doğumla ilgili bilgi ve bulgularını ebelere hitap ederek aktarmıştır. Yukarıda kısmen ifade ettiğimiz gibi İbni Sina'nın yaşadığı dönemde doğumlarda erkeklerin bulunması zarurî haller ortaya çıkmadıkça pek hoş karşılanmamıştır¹¹.

Osmanlı tıbbının dünyada oldukça ileri bir seviyede olduğunu gösteren örneklerden biri, hiç kuşkusuz Fatih Sultan Mehmet'in de hekimi olan Sabuncuoğlu Şerafettin'dir. Sabuncuoğlu 1460'da tamamladığı ve sultana sunduğu "Cerrahiyetü'l-Haniyye"¹² adlı eseri gerek tıbbî aletlerin fonksiyonları ve kullanımı konusunda, gerekse tıbbî müdahalelerin şekil ve yöntemleri hususunda bol örnekli ve görsel tasvirleri zengin bir eserdir (Resim1)¹³. Sabuncuoğlu eserinde hekimlik eğitimi alan talebelere ve ebelere yani kâbilelere, doğum ve doğum komplikasyonları hakkında bilmeleri gereken hususları öğütlemektedir. Bu kaynakta geçen doğum ve doğum uygulamalarının bazılarının günümüzde benzer olarak devam ediyor olması şaşırtıcıdır. Mesela, "doğum iskemlesi" bunlardan biridir.

Sabuncuoğlu kitabında, ebenin önce normal doğumu bilme şartını öne sürdükten sonra, normal doğumda neler yapması lazım geldiğini bir bir aktarır, anormal doğum veya güç doğumlarda, çocuğun geliş pozisyonuna bağlı olarak karşı karşıya kalınacak komplikasyonları sıralamaktadır¹⁴. Bu durum bize bir anlamda ebelerin eğitiminde Sabuncuoğlu gibi hekimlerin medreselerde veya yazdıkları eserlerle tarihte önemli roller oynadıkları izlenimi vermektedir.

¹¹ İbni Sina, *El- Kanun Fi't- Tıbb*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2015.

¹² Bu çalışmada Sabuncuoğlu'nun Türk Tarih Kurumu yayınlarından çıkan ve İlder Uzel'in transkripsiyonu ve düzenlemesini yaptığı, Ankara 1992 baskılı 'Cerrahiyetü'l Haniyye' kitabı kullanılmıştır.

¹³ Sabuncuoğlu Şerafettin Cerrahiyetü'l-Haniyye Doğum Minyatürü.

¹⁴ İlder Uzel, c.1, s.304-305.

Osmanlıda Ebeler ve Ebelik Mesleği

Doğumla ilgilenen; genellikle tıp mensubu olmayan, tıp eğitimi almamış bilgilerini ve becerilerini deneyimle elde etmiş kadınlara “ebe” denilmiştir. Kimi zaman “ebe nine” veya “ebeanne” olarak da isimlendirilen ebeler, bazen de gebeliğin sonlandırılmasında, kısırlığın tedavi edilmesinde ya da amansız bir hastalığa karşı ilaç hazırlamada görev almışlardır. Ayrıca bunlar doğumda gerekli tedbirleri alan, doğum yapan kadını psikolojik yönden rahatlatmaya çalışan ve doğumun kolay olmasını sağlayan yardımcı kadınlardır. Süheyl Ünver Anadolu’da ilk ebeleri; “bugün nine manasına gelen Nana İlahe, Anadolu’da ebemiz yerlerde doğum ile meşgul olan şişman, yaşlı ve tecrübeli kadınlardır”¹⁵ şeklinde tanımlanmaktadır.

Bizde olduğu gibi dünyanın pek çok toplumunda da, mesela Mısır’da, doğuma müdahale eden hekimler değil ebelerdi. Ebeliğin sadece kadın tekelinde olduğu ancak doğum sırasında önemli bir sorun yaşanırsa erkek hekimlerin çağrıldığı, ayrıca hekimlerin müdahalesinin kadın yardımcıları eşliğinde, (sezeryan, ölü fetüsün çıkartılması vb.) cerrahi zorunluluklarda erkek hekimin müdahale ettiği bilinmektedir.

Selçuklu ve bilhassa Osmanlı döneminde ebeler, üç sınıf olarak tasnif edilmiştir; Saray Ebeleri, Kibar Ebeleri, Halk Ebeleri. Saray ebeliği¹⁶mazisi, tecrübesi, kabiliyeti ile özel seçilen kimselerdi. Başarıları sultanın neslini doğrudan etkilediği için el üstünde tutulur, bir saraylı gibi muamele görür, özel köşkleri hizmetçileri dahi bulunurdu. Kibar ebeliği, saray statüsünde olmasa da devlet hizmetinde bulunan önemli şahısların, konak sahiplerinin, varlık sahibi olan ailelerin doğumlarında bulunan, o doğumlarla şöhretini arttıran dolayısıyla bağlı olduğu aileye ömrünü adayan, ebelik ötesinde ailenin çocuklarının yetişmesine de nezaret eden lala benzeri kimselerdi. Halk ebeliği ise, halk arasında çoğunlukla köy ve kasabalarda tecrübesine ve el maharetine güvenilen yaşlı, tatlı dilli, görgülü, sevimli, sıcakkanlı kimselerdi. Genelde yaşlı ve şişman olması sebebiyle halk arasında “karnı burnunda olursa gebedir,

¹⁵ Süheyl Ünver, **Tarihte Ebeler ve Doğum Tarihimiz**, İstanbul, 1967, s.4.

¹⁶ Fatma Deniz Sayiner’e göre; Saray ebeliği içerisinde şu sıfattaki ebeler de zikredilmektedir. “Gümüş Çakılı Ebe”, “Eli Güzel Ebe”, “Sallabaş Ebe”, “Çantalı Ebe”. Ed. Esmâ Sarıkaya, Doğum Ebelik ve Nüfus Politikaları Tarihçesi, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, Türkiye Anne, Çocuk ve Ergen Sağlığı Enstitüsü, 2017. <http://www.tuseb.gov.tr/tacese/yuklemeler/ekitap/tarihce/Do%C4%9Fum%20ve%20Ebelik%20Tarih%C3%A7esi.pdf>

burnu karnında olursa ebedir” deyimi halk ebelerinin bir nevi tipolojini ifade etmektedir¹⁷. Halk-mahalle ebelerinin görevleri sadece doğumla sonlanmaz, bilakis doğum sonrası lohusanın ve çocuğun hizmetini görür, çocuğun banyosunu yaptırır, hatta bezlerini bile yıkardı.

Halk ebelerinin, doğum ötesinde bir nevi *halk hekimliği*de yaptığı bilinmektedir. Çocuğu olmayan kadınlara tavsiyelerde bulunması bazı bitkisel karışımlar hazırlaması onların bilinen diğer özelliklerindedir. Ebelerin gerek halk arasında gerek konaklarda ve gerekse de sarayda doğum ve doğum komplikasyonları karşısında tek çözüm kaynağı olduğu iddia etmek pek mümkün değildir. Hekimlerin her yerde ve her olaya müdahil olamadığı zamanlarda ve ortamlarda toplumun üretmiş olduğu bu mesleğin büyük bir ihtiyacı karşıladığı bir gerçektir.

Osmanlı gerileme döneminde pekçok meslek ve kurumda görülen yozlaşma ebelik mesleğinde de görülmüştür. Yanlış uygulamaların ve batıl inançların mesleğe egemen olması, Osmanlı yenilik hareketleri paralelindeki modernleşme çizgisinde ebelikte yeni arayışları kaçınılmaz kılmıştır. Osmanlı modernleşmesinin daha doğrusu batılılaşma çabalarının bir yansıması olarak teknik bilgi ve teknolojiyenin haberdar olunmasıyla, geleneksel bir meslek konumundaki ebeliğin artık değer verilen hatta kutsanan özelliklerini kaybetmeye başladığı görülmektedir.

Tanzimat Fermanı’yla birlikte devletin yeniden yapılanması çerçevesinde sağlık alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Askeri kesimlerin ihtiyacını karşılamak üzere açılan **Askerî Mekteb-i Tıbbiye**, ağırlıklı olarak batı tıp eserlerinin tercümelerinin okutulduğu, davet edilen batılı hekimlerin görev aldığı, batı tıp metod ve tekniklerinin uygulandığı ilk batılı kurumlarından biriydi. Bu okulun hayata geçmesi sonrasında devlet kademelerinde geleneksel hekimlik ve halk ebeliğine karşı negatif anlam yüklü tanımlamalara rastlamak mümkündür.

Bir zamanlar halk katında itibarlı ve ihtişamlı bir meslek konumundaki ebelik, devletin nüfus politikalarının¹⁸ yürütülmesinde, bununla oluşturmaya çalışılan toplumsal büyüklüğe ulaşmada araç iken, ebelerin bir eğitim kurumuna bağlı diploma sahibi olmamaları

¹⁷ Mehmet Karayaman ve Eren Akççek “Anadoluda Halk Ebeliği”, *Folklor/Edebiyat*, cilt:18, sayı:71, 2012/3 s.83-95.

¹⁸ Yasemin Hamlacı, “Geç Osmanlı Döneminde Kadın, Doğum ve Çocuk Sağlığı”, *Lokman Hekim Dergisi*, 2017, 7(1). s.24.

devletin yeni bakış açısına göre, anne ve çocuk ölümlerinin dolayısıyla nüfus azalmasının da müsebbibi sayılmıştır. Bunda batı tarzı yeni tıp bilgi ve uygulamalarının tesiri ise daha fazladır. Artık devlet nazarında ebelerin “cahil, pis, batıl ve ihtiyar acuze” olarak tanımlanması, bu mesleğin devlet eliyle yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmiştir.

İlk ebelik eğitimine ait teşebbüs Tanzimat Fermanı sonrasında Galatasaray’da **Tıbbiye-i Aliye-i Şahane**’nin açılmasıyla gerçekleştirilmiştir denilebilir. Bu okulun Fransızca Nizamnamesinde hem tıp talebeleri hem de ebeler için doğuma ait iki kürsünün kurulması ilk ebelik eğitiminin kurumsal alt yapısını oluşturmuştur. 1840’da devrin resmi gazetesi olan **Takvim-i Vekayi’de**¹⁹ çıkan habere göre, tıp personeli içerisinde ebelerin de sınava tabi tutulacağı, ebelerin mesleğini sürdürebilmesi için bir kısım standart bilgi ve yeteneğe sahip olmaları gerektiği belirtilmektedir.

Çocuk ölümlerinin önüne geçebilmek için 1842’de yayınlanan fermanla, ebelerin bilimsel eğitimden geçmeleri gerektiği, Avrupalı uzmanlardan dersler almaları ve bunun sonucunda bir ebelik belgesi sahibi olmaları gerektiği, bu belgeye sahip olmayan ebelerin ebelikten men edilecekleri belirtilmiştir²⁰. Bu fermanla devlet bir taraftan ebeleri kendi kontrolüne almayı amaçlarken, diğer taraftan ebeliğin artık diplomalı yapılacağına dair hukukî bir nitelik kazandırmıştır. Bu fermanın içeriği paralelinde ebelere ilk kurs 1843’de açılmıştır. Yurt dışından iki bayan ebe²¹ getirilerek ebelere eğitim verilmiştir (Resim 2). Ancak gerek yabancı dil sorunu gerekse kursa katılımın (sadece on müslüman ebe yanında yirmi altı Hristiyan ebe gibi)²² yeterli sayıda olmaması, arzu edilen etkiyi sağlayamamıştır.²³ Bu ilk uygulamalar sonunda ilk diplomalı ebe,

¹⁹ Köker, “Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Doğum ve Ebelik Tarihi”, (Ahmet Hulusi Köker: Ed.), **Doğum ve Ebelik Tarihi**, Kayseri, 1997, s.21.

²⁰ Gülhan Erkaya Balsoy, **Kahraman Doktor İhtiyar Acuzeye Karşı**, Can Sanat Yay., İstanbul, 2015. s.82,83.

²¹ Ceride-i Havadis gazetesinin 18 Şubat 1257, 29. Sayısındaki havadiste, gelen ebelerin Fransa’dan Madam Ventura olduğu belirtilmektedir. Ceride-i Havadis, 18 Şubat 1257, Sayı:29 s:1. Ahmet Hulusi Köker bu ebelerin içerisinde Belçikalı Madam Roberts’ten de bahsetmektedir. Köker, s. 22.

²² Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı Döneminde Iskat-ı Cenin Meselesi”, **Kebikeç**, sayı 13, 2002. s.65-88.

²³ Dinç, s.51.

1845'te Sultan Abdülmecid'in huzurunda yemin ederek icazetnamesini(diplomasını) almıştır²⁴.

1842 tarihli ferman ile ilk ebe eğitimine ait bu teşebbüs önemli olmakla birlikte, "Tababeti Belediye İcrasına Dair Nizamname" daha dikkat çekicidir. Bu nizamnamede Osmanlı hastahanelerinde uygulamaya konan forseps ve anestezi gibi metodlar yanında bazı ilaçların ebelerce kullanılması yasaklanmıştır. Nizamnamede belirtilen diğer bir husus doğumun bilimsel bilgi ve metodlara sahip erkek ebeler tarafından da yapılabileceğinin belirtilmesidir. Bu bir anlamda ileri de kadın doğum alanının ağırlıklı olarak hekimlere devrini kolaylaştıran bir uygulama olarak da dikkat çekmektedir²⁵.

Osmanlıda ebelerin eğitimi yukarıda belirtildiği gibi Tanzimat sonrasındaki 1842 fermanı ile bir dizi yeni önlem ve girişimler olarak göze çarpmakla birlikte, tertip edilen kurslara iştirakin istenilen sayıda olmaması, açılan kursların nitelik ve niceliğinin yetersizliği, beklentileri karşılamamıştır. Bu açıdan Osmanlı devlet idaresi tıbbın pek çok alanında olduğu gibi ebelikte de modern tıbbın gerekliliği üzerinde durmakla birlikte, yetersizliğin getirmiş olduğu sorunlar nedeniyle ağırlıklı olarak ebelere şahadetname verilmesi yoluyla ebelerin kayıt altına alınmasını tercih ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü yayınlanan tamim ve fermanlarda eğitim formasyonundan çok şahadetnameye vurgu yapılması bu düşünceyi güçlendirmektedir²⁶.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan asıl mesele, ebelerin yerini erkek hekimlerin alması değil -ki bu bir sonraki kademedeki gerçekleşen bir durum idi-, cahil ebelerle şahadetnameli ebeler arasında cereyan eden devlet nazarında kabul edilebilirlik yarışıydı. Yeterli teorik bilgiye sahip diplomalı ebeler, doğuma katılma ve doğum yaptırma pratiklerinin azlığı sebebiyle geleneksel yollarla yetişmiş halk ebelerine doğumlarda muhtaç kalıyorlardı. Dolayısıyla halk ebeleri "cahil ebe" olarak aşağılansa da onlara duyulan ihtiyaç nedeniyle varlıklarını devam ettirmeleri bu şekilde mümkün oluyordu.

1842'lerde başlayan ebelik eğitimi ve daha çok da kurs niteliğindeki girişimlerin sonuncusu, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin bünyesinde yapılan tıp eğitiminin dördüncü yılında "fenn-i vilade" kadın doğum dersi ile beşinci yılında verilen "fenn-i kıbale"

²⁴ Köker, s.21.

²⁵ Dinç, s. 51.

²⁶ Balsoy, s.84.

dersleridir²⁷. Özellikle yurtdışından getirilen İtalyan Dr. Vuccino²⁸ ve Madam Ventura²⁹ isimli yabancı ebeler bu programlarda ders vermiştir. 1895'te Dr. Vuccino ölünce ebe eğitimini ve yönetimini Dr. Besim Ömer Paşa üstlenmiştir³⁰.

Bu yıllarda diplomalı ve diplomasız ebeler arasında ortaya çıkan fark dikkat çekici düzeydeydi. Diplomalı ebeler; açılan kurslarda eğitim alarak ebe olmalarına, ilmi bilgiye vakıf olmalarına rağmen, diplomasız ebelere ihtiyaç duymaları, uygulamadaki zayıflıklarını ortaya çıkartıyordu³¹. Bu durumu pek çok kere dillendiren, ebelerin modern tıp anlayışına göre yetişmesini isteyen, teorik bilgilerini uygulamaya dökebilecekleri bir "viladethane (doğumevi)"ye şiddetle ihtiyaç olduğunu söyleyen Dr. Besim Ömer'dir³². Bu konuda örnek olacak ilk viladethaneyi Gülhane Askeri

²⁷ Balsoy, s.77.

²⁸ Yeşim Işıl Ülman, Osmanlı Devrinin Kadın Doğum Hekimlerinden Dr. A. Vuccino (1829-1893), *Hastane*, Eylül- Ekim 2006: 42:32-33.

²⁹ Köker, s. 22, **Ceride-i Havadis** gazetesinin 18 Şubat 1257, 29. Sayısındaki havadiste, gelen ebelerin Fransa'dan Madam Ventura olduğu belirtilmektedir. Ahmet Hulusi Köker bu ebelerin içerisinde Belçikalı Madam Roberts'ten de bahsetmektedir.

³⁰ Ülman, s. 32-33.

³¹ Diplomasız ancak deneyimleriyle diplomalı ebelere rehberlik edecek kadar önde olan çarpıcı bir örnek; *21 Şubat 2018* tarihinde Malatya Alyazı Köyünde 25 yıl ebelik yapmış olan **Fatma Ebe** (80 yaş) ile yapmış olduğumuz söyleşide açık ve net olarak anlaşılmaktadır: Fatma ebe yapmış olduğumuz söyleşide kocasının amcasının diplomalı yedi köye bakan seyyar devlet ebesi olan gelininin doğumunda çağrıldığını şu ilginç diyalogun aralarında geçtiğini aktarmıştır: " *git yengemi çağır yengem gelsin. Ben gittiim.. yavrum sen kendin bir ebesin. Kalk hastaneye git dedim. Ben napcam ki.. yok yengem dedi. Senin üstüne ebe haram olsun, ben gitmem dedi. Çocuğumu sen doğurtacaksın. Neyse doğuma gittik.. lambalarda da yanmıyordu. Kaldık karanlıkta.. mum ışığında çocuğu doğurttuk. Göbeğini kestik...*".

³² Besim Ömer Paşa, 01.07.1862 günü İstanbul'da dünyaya gelir.

Besim Ömer ilk tahsilini aile ocağı Priştine'de yaptıktan sonra Kosova Mülki Rüştiyesi'nde başladığı orta tahsilini, İstanbul'da Kuleli Askerî Tıbbiye İdâdisi'nde tamamlar. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye askerî öğrenci olarak kayıt olur. Devrinin en gözde eğitim kurumlarından olan bu okulu, her sınıfı birincilikle geçerek, 6 Haziran 1885 tarihinde bitirir ve doktor olur. Aldığı 1001 numaralı diploma ile mesleğe ilk adımını atan Dr. Besim Ömer, aynı tarihte tabip yüzbaşı olarak göreve başlar. Haydarpaşa Tatbikat Hastanesi'nde çalışırken, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de açılan imtihana girer ve imtihanı kazanarak 07 Kasım 1885 tarihinde "Fennî Kibâle" (bilimsel doğum) Muallimi Vâhit Bey'in yanına muallim muavini olarak atanır. Hocasının da teşvik ve desteğiyle, 13 Eylül 1887'de "Velade ve Püerikültür" (Doğum Bilimi, Çocuk Yetiştirme Fenni ve Sanatı) dallarında ihtisas yapmak için, doğum eğitiminin en parlak döneminin yaşandığı Fransa'nın başkenti Paris'e gider. Chartie Hastanesi'nde Prof. Dr. Pierre-Constant Budin ve Prof. Dr. Adolpe Pinard'ın derslerini ve uygulamalarını takip eder. Bu hastanenin kliniğinde asistan olarak

Tıbbiye'nin yakınındaki, üç oda ve bir sofadan ibaret bir binada 1892'de bizzat kendisi açmıştır³³.

Başta gazete ilanlarıyla doğumevinin varlığını duyurmaya çalışan Besim Ömer, zamanla gelen talepleri mütevazı olan iş yerinde karşılayamaz olmuştur. Ama basında/kamuoyunda, viladethane hakkında çıkan bazı dedikodular (özellikle düşük, kürtaj ve özel doğum vakaları hakkındaki söylentiler) devletin viladethane yapması düşüncesini bir süre ertelemiş olsa da, Sultan II. Abdulhamid'in emriyle ilk devlet viladethanesi 1904'de açılmıştır³⁴. Besim Ömer'in hiç kuşkusuz Modern Tıp Tarihinde kadın doğumu ve ebelerin eğitimi hususunda özel bir yeri vardır. 1940'ta vefatına kadar tıp dünyamıza zengin bir tıp literatürü kazandırmıştır³⁵. Besim Ömer Osmanlı modernleşme hareketinin son halkasındaki eski-yeni mücadelesinde Tıp alanındaki batı teknik ve anlayışının hiç şüphesiz önemli bir aktörüdür.

1842'de başlayıp 1892'de Osmanlı'da ilk viladethane'nin kuruluş zamanına kadar geçen yarım asırlık sürede ebelerin hem denetime alınması hem de eğitimleri ve eğitim için bir laboratuvar niteliği olan doğumhanelerin yapılması modern ebelik ve ebelik eğitimi sürecindeki önemli gelişmelerdir. Ebelik eğitimi kurumsallaştıkça ebelik mesleğinin icra edilmesi hususunda yayınlanmış talimatnameler, nizamnameler (yönetmelikler), bu mesleğin hangi şartlar içerisinde yapılabileceğini bize açık olarak göstermektedir.

çalışır. Paristeki uzmanlık eğitimindeki hocaları Dr. Pierre Budin ve Dr. Pinard'ın doğum sırasında anne ve çocuk ölümlerinin azaltılmasına yönelik fikirlerinden etkilenen Dr. Besim Ömer Paşa, hocası Prof. Dr. Budin'in doğum kliniği ders notlarını Türkçe'ye çevirir ve dönüşünde kitabı, "Seririyât-ı Vilâdiye" adı ile yayımlar. Balsoy, s.37,45, 46, Dinç, s.17.

³³ Sunay Akın, Prof. Dr. Besim Ömer - Elleri Kanlı Bir Kahraman

<http://www.jinekolojivebelik.com/2002/04/prof-dr-besim-mer-elleri-kanli-bir.html>

³⁴ Besim Ömer'e göre II. Abdülhamid viladethaneyi "pıçhane" olarak nitelendirip karalamaktaydı. Balsoy, s.45,46.

³⁵ Bunlar içerisinde; **Doğum Tarihi**, İstanbul 1932, **Fenn-i Vilade**, İstanbul h.1338 (4 cilt), **Ebelik, Doğurmak ve Doğurtmak**, İstanbul h.1322, **Ebe Hanımlara Öğütlerim**, İstanbul h.1322, **Dr. Pierre Budin'nin eserini çevirisi Seririyât-ı Vilâdiye, Tıbbiye Şahane matbaası**, İstanbul, h.1313, **Ebelik ve Doğum: Bizde Nasıldı ve Ne haldedir?**, İstanbul 1933, **Ebelik**, İstanbul 1928, **Fen ve İzdivaç; Evlenebilecekler ve Evlenemeyecekler**, İstanbul 1340, **Gebelik ve Gebelikte Tedabir**, 1318, **Sıhhatnümâ-yı Aile yahut Baba, Ana, Çocuk**, İstanbul, 1304. **Türk Çocuğunu Nasıl Yaşatmalı?**, İstanbul 1939, **Ukm ve Anânet**, Dersâdet, 1306.

Ebe Tayinleriyle ilgili Osmanlı Arşiv Vesikalarından Örnekler

Osmanlı toplumu içerisinde doğumların vazgeçilmez aktörü, geleneksel yöntemlerle doğuma müdahale eden ebelerin sayıları, 1840'lı yıllarda bir elin parmaklarını bulmayacak kadar az iken verilen kurslarla bu sayı artmaya başlamıştır. Eğitim almış ebelerin tayinleri de Sıhhiye Nezareti tarafından yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı Arşiv vesikalarında bunların atamalarının nasıl yapılacağına, ücretlerinin ne olacağına, ebe taleplerinin nasıl yapıldığına dair bilgiler bulunmaktadır.

Belgelerde atamalarda ilk ve en önemli şartın ebenin diplomalı (şahadetnameli/icazetnameli) olmasıdır. Tıbbiye nezaretine, 19 Haziran 1306 (1890) tarihli yazıda, mahkemelerde görülen davalarda karşılaşılan yaralama ve izale-i bıkır gibi vakalarda mağdurların muayenesine ihtiyaç bulunduğu belirtilerek elinde mekteb-i tıbbiye şahadetnamesi mevcut olan Zeynep hatunun belediye kâbileliğinde muvazzafen istihdamı Erzincan sancağı meclis idaresinden Sıhhiye nezaretine bildirilmiştir (Resim 3)³⁶.

Yemen Mutasarrıflığı(valiliği) ile Dâhiliye Nezareti³⁷ (İçişleri Bakanlığı) arasında iki yıl (H.1309-1311-M.1892-1894) boyunca 10 yazışma yapılmıştır. İlgili yazılardan ilkinde Yemen valiliğine bağlı Sana'da görevli ebe Hafize Hanımın vefatı dolayısıyla yerine diplomalı ebe tayin iznini konu edilmektedir³⁸. Bir sonraki yazıda Yemen vilayeti Hafize Hanımın yerine Nefise Hanımı önermekte dâhiliye vekaletinden bu şahsa Sana belediye bütçesinden beş yüz kuruş ödeme yapılacağını bildirerek atamanın onaylanması talep edilmektedir³⁹. Dâhiliye vekaleti görüş almak üzere başvurduğu askeri makamdan tıbbiye icazetli diploması bulunmayanların atanamayacağı görüşüne⁴⁰ binaen ebe atamalarında aranan kriterin diplomalı-şahadetnameli ebe olma zorunluluğu dolayısıyla uygun olmadığını bildirir⁴¹. Bu cevaba karşılık Sana vilayetinin bulduğu çözüm, bir sıhhiye komisyonu oluşturup Nefise Hanım'ı sınava tabi

³⁶ BOA DHMKT 1738/67 19 Haziran 1306/1890.

³⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (BOA DH.MKT) 1976/38 (23.07.1892/1309).

³⁸ BOA DH.MKT 1976/38 (09.07. 1890 /1308).

³⁹ BOA DH.MKT 1989/89 (19.8.1892/1310).

⁴⁰ BOA DH.MKT 59/30/02 (25.5.1891/1309).

⁴¹ BOA DH.MKT 59/30/05 (3.2.1891/1309).

tutmaktır⁴². Sıhhiye komisyonu, sınav sonucuna göre Nefise hanımı başarılı bularak liyakatini onaylar. Akabinde de durumu Dâhiliye Nezareti'ne hem atanması hem de bu komisyonun vermiş olduğu diplomayı onaylamasını ister. Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda bu arada bu atamayı kolaylaştıracak gerekçe olarak, Sana da Türk kadınlarının Arap ebelere muayene olmak istemedikleri ifade edilmektedir⁴³. Ayrıca aynı belgede Sana'ya dışarıdan gelecek olan diplomalı ebelere verilecek ücretin fazla olacağı, atanması talep edilen Nefise Hanım'a ise üç yüz kuruş ücretin yeterli olacağı bildirilmektedir⁴⁴. Bakanlık bu gerekçeleri de yeterli görmeyerek diplomalı ebe zorunluluğunu yazısında tekrar hatırlatır⁴⁵. Ama yeni bir ebe bulununcaya kadar ihtiyaçları karşılamak üzere Nefise Hanım'ın ebelik yapabileceğini de kabul eder. Sana vilayetinden gönderilmiş bir başka yazıda diplomalı başka bir ebe olan Aişe Sıdıka Hanım⁴⁶ bulunduğu ancak bin kuruş ücret istediği belirtilmiştir. Bakanlıktan gelen son yazıda Nefise Hanım'ın Belediye bütçesinden ödenmek koşulu ile atanmasına izin verilmiştir⁴⁷. Zikredilen belgelerde 1894'lü yıllarda ebelik mesleği için diplomanın artık açık ve net olarak şart olduğu, görevlendirmelerinin yerel yöneticilerin önerisi ile merkezi hükümetin onayı doğrultusunda yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ebe tayinlerinde ebelerin milliyetinin ne derece etkili olup olmadığı bakmak gerekirse, tayinlerde herhangi bir renk, ırk, kültür gözetilmeksizin tek aranan hususun eğitim ve şahadetname/diploma olduğu görülmektedir. Gayrimüslüm olduğu halde Rum, Ermeni, Yahudi cemaatinden olan diplomalı ebelerin tayinlerinin yapıldığı görülmektedir. Osmanlı Müslim tebaa içerisinde eğitimin yaygınlığı, gayrimüslimlere göre daha az idi. Gayrimüslimler için açılmış pek çok yabancı okulda Müslimlerin de eğitim aldıkları bilinmektedir⁴⁸. Osmanlı toplumsal yapısında sınıfsal ayrımlardan çok inanç merkezli sosyal katmanlar bulunmaktadır. Osmanlıya mahsus millet sistemi⁴⁹

⁴² BOA DH.MKT 59/30/03 (12.04.1891/1309).

⁴³ BOA DH.MKT 59/30/04 (22.04.1891/1309).

⁴⁴ BOA DH.MKT 59/30/ 11 (11.01.1891/1309).

⁴⁵ BOA DH.MKT 59/30 /07 (06.07.1891/1309).

⁴⁶ BOA DH.MKT 59/39/10 (22.01. 1891/ 1309).

⁴⁷ BOA DH.MKT 59/30/ 11 (11.01.1891/1309).

⁴⁸ Mektebi tıbbiye ebelik bölümünden mezun Maryam Magagyan'ın ebe olarak tayini hakkında bkz; BOA DH.MKT 372/10 (12.5.1896/1312).

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz. Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devletinde Millet Sistemi, Ağaç yay. İstanbul, 1992. Uğur Kurtaran, Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi, *Sosyal*

içerisinde bugünkü anlamda özerk statü karşılığı olmasa da toplumda farklı kimlikler devletin güvencesi ve adalet şemsiyesi altında varlıklarını sürdürebilmişlerdir⁵⁰. Bu açıdan gayrimüslimlerin dil ve kültürlerinin Osmanlı devleti yıkılana kadar varlığının devamında Osmanlı yönetim anlayışının büyük katkısı vardır⁵¹. Ebe tayinleri ile ilgili 21 Mart 1321 tarihli ve 27 imzalı mazbatada, Rum cemaatinde 4-5 seneden beri yüz elli kuruş maaşla belediye kâbileliği yapmakta olan Madam Sultaniçe'nin yerine dört yüz kuruş maaşla Şerife hanımın tayin edilmesine itiraz edilmiştir. Rum cemaati bu görevlendirmeye belediyenin hem 250 kuruş fazla maaş vermesinin doğru olmadığını hem de Madam Sultaniçe'nin açığa alınmasının ikna edici bir gerekçesini yönetimin adalet anlayışına uygun bulmadıklarını belirtmişlerdir⁵². Bir başka arşiv vesikasında diplomalı olup İstanbul'da görev almak isteyen gayrimüslim ebelerin fazlalığı dikkat çekicidir⁵³. Ebelerin mezuniyetinin yabancı bir ülkeden olması onların atanmasına bir mani teşkil etmemektedir. Mesela, Bükreş Tıp Darülfunu mezunu Atena Sterin'in (Eşteryon'un)⁵⁴ Selanik belediyesi ebeliğine vekaleten atanması için diplomalarının denkliğinin Dersaadet Tıbbiye Nezareti'nde tasdik olunmuştur. Yine Ayıntab (Antep) kâbileliğinde görevli ebe Anastasya Koloyani⁵⁵ hakkında halkın şikâyetleri üzerine görevine son verilmesi ve onun yerine atanmak istenen Madam Hamani'nin yurt dışında almış olduğu ebelik diplomasının geçerli olup olmadığının incelenmesinden sonra görev verilmesi Dâhiliye Vekaleti'nden istenmiştir. Bu belgelerde görüldüğü gibi Osmanlı tebasına mensup gayrimüslim cemaate hizmet eden bir gayrimüslim ebenin yerine şikâyet olmadığı müddetçe bir gayrimüslim ebenin görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal of the Institute of Social Sciences, Sayı Number 8, Sonbahar Autumn 2011, s.57-71.

⁵⁰ İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul, 2013, s.25-40.

⁵¹ Ortaylı, s. 32-40.

⁵² **BOA TFR.I.ŞKT** 61/6008- (21.3.1905/1321).

⁵³ **BOA DH.MKT** 372/10 1312.5.12 (1895), **BOA DH.MKT** 103/4 (22.05.1895/1311) (Pinopi Dimitri adlı ebenin Umumi Mekatibi Askeriye Nezaretine istihdamı konusu), Madam Lize'nin tayin dilekçesi için bkz; **BOA DH.MKT** 1593/26- (10.02.1890/1306), Pinopi Dimitri'nin Haseki Hastanesi veya Askeriye Tıbbiye Nezaretine Tayini için bkz; **BOA DH.MKT** 103/4- (22.5.1895/1311), Maryam Magagyan'ın İstanbul'a yakın civar illerden birine tayin talebi **BOA DH.MKT** 372-10- (12.05.1896/1312).

⁵⁴ **BOA TFR.I.ŞKT** 113/112631- (30.04.1907/1323).

⁵⁵ **BOA DH.MKT** 612/76 (19.04.1902/1318).

Diplomalı ebelerin kamu görevi yaptıkları, dolayısıyla aylıklı ücret sistemine tabi oldukları görülmektedir. Ücret yerleşim biriminin nüfusuna ve burada yaşayan insanların gelir seviyesine göre ahaliden katılım payına göre değişiyordu. Ücret genelde 7-8 bin nüfusa sahip bir nahiyeye/kasaba için dört bin kuruştur. Ayrıca ebenin ikametgâhı dışında ebe talebi söz konusu olursa talebi yapan kurum, ebenin görev mıntikasına intikalini de sağlayacak araç temininden sorumluydu⁵⁶. Ebelik aylık ücreti yer ve bölgeye göre değişiklik gösterebilmekte, karşılıklı sözleşme yapıldığında genel ücret skalası dışında ücretler de uygulanabilmekteydi. Bu çalışmada kullandığımız onlarca arşiv vesikası ağırlıklı olarak taşranın merkezden talep etmiş olduğu diplomalı ebe talepleriyle alakalıdır. Bu durum devletin ebelik mesleğinin diplomalı yapılması yönündeki politikasına paralel bir gelişme göstermekle birlikte, ebelere verilecek ücretler bölgenin yıllık gelir bütçesine orantılı olarak “kasabalar için 400, livalar için 600, vilayetler için 800 kuruş” gibi standart maaş sınırları belirlenmiştir. Ancak belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu sınırların altında ve üstünde örnekler mevcuttur. Mesela Erzurum vilayetinde 1000 kuruş ücretle ebe talep edilirken, Manastır’a ait bir evrakta 200 kuruşa, Sana da 300, Yemen de 500, Mekke de 500, Çankırı da 400, Gazze de 400 kuruşa vs. çalışacak ebe talepleri merkezden yapılmış. Bunun yanında Rumeli de 150 kuruş maaşla çalışmaya gönüllü ebe (Kâbile) bilgisinin de merkeze yazıldığı bir başka evrakta yer almaktadır⁵⁷.

Taşrada görev yapacak ebelerin görevlerini hangi esas ve usullere göre yapacağı, ücretinin ne olacağı, “Köy Kâbilelerine

⁵⁶ BOA DH.MKT. 80/46/2- (14.01.1921/1337).

⁵⁷BOA DH.MKT 2491/53- (11.04. 1901/1317), BOA DH.MKT 59/30-1-2,(11.01.1893/1309), BOA. DH.MKT 59/30-2-2, 11.01.1893/1309, BOA. DH.MKT 59/30-6-2, 26.06.1893/1309), BOA DH.MKT 59/30-10-2,22.04.1893/1309, BOA. DH. MUİ, 22-2-13-2-1, (21.09.1909/1325), BAO TFR.İŞKT 61/6008-(21.3.1905/1321), BOA DH.UVM 80-46-03 (29.12.1921/1337), BOA DH.MKT 1775/ 143 (14.03.1892/1308), BOA İ.DH 601/41904-1 (12.06.1869/1286), BOA İ.DH 601/41904-2 (12.06.1869/1286), BOA İ.DH 601/41904-3 (12.06.1869/1286), BOA İ.DH 601/41904-4 (12.06.1869/1286), BOA İ.DH 601/41904-5(12.06.1869/1286), BOA İ.DH 601/41904-6 (12.06.1869/1286), BOA İ.DH 601/41904-7 (12.06.1869/1286), BOA DH.MKT 1241/9/1-1 (20.02.1907/1323), BOA DH.MKT 1241/9/2-2(20.02.1907/1323) , BOA DH.MKT 1241/9/4-2 (20.02.1907/1323), BOA DH.MKT 1241/9/3-1(06.03.1888/1304), BOA DH.MKT 1606-4-1-1 (15.07. 1888/1306), BOA DH.MKT 1606-4-1-2 (15.07. 1888/1306), BOA DH.MKT 1619-28-1-1 (12.04.1887-1305),

Mahsus Talimatnamede” 16 madde halinde belirtilmiştir (Resim 4)⁵⁸. Bu talimatname konumuzla doğrudan ilgili olduğu için metni latin harflerine çevrilmesi uygun görülmüştür.

Doğumların Sağlıklı Olmasının Temini İçin Her Nahiyyeye Diplomalı Bir Ebe Tayini Ve Hazırlanan 16 Maddelik Nizannamenin Kabulü
“Köy Kâbilelerine Mahsus Talimatname”⁵⁹:

1. Her nahiyyede dört bin kuruş ücret-i şehriye ile diplomalı bir kâbile bulundurulması esası kabul edilmiş ve bu kâbilelerin seyyar olarak ifa-yı vazife etmesi muvafık görülmüştür.
2. Bir nahiyyeyi teşkil eden kurâ ahalisi namına muhtaran ile miyanelerinde akd edilecek 6 aylık bir mukavelename mucibince köy kâbilesi nahiye dâhilindeki bilumum tevellüdatı ücret-i mukannene mukabilinde deruhte etmiş olduğundan ücret-i mezkurenin bâliğ olduğu meblağ nahiye ahalisi tarafından müctemian ve abonman tarzında tesviye edilecektir.
3. Ücret-i mukannene-i mezkurenin bâliğ olduğu mebalığden mevcut kurâ nüfusuna nispetle ve taksim-i gurema itibariyle her köyün hissesine isabet eden miktar-ı meblağ muhtaran tarafından ahali-yi mahalliyeye bittevzi suret-i tevzii mübeyyin defterin bir sureti nahiye müdürüne verilecek ve nahiye müdürleri bu tevziatın adilane icrasından ve toplanacak paranın muhtaran tarafından suistimali halinde bundan muhtarlarla müştereken mesul olacaktır.
4. Bir kâbile ücreti nahiye nüfusuna nispetle la-şey mesabesinde olduğundan akd-i mukaveleden evvel 6 aylık ücretin madde-i sabıka vech ile bittedarik emin bir mahalle teslime ve 6 ayın hitamından evvelde aynı muamelenin tekrar edilmesi muktezidir. Bu paranın muhafazasından nahiye meclisi mesuldür.
5. Köyleri devir için kâbilelerin muhtaç olduğu vesait-i nakliye mahallerince temin ve tedarik edilecektir.
6. Her kâbile kendi mıntıkası dâhilindeki kurâyı devredecek ve her karyede ne miktar hamile varsa bunların müddet-i hamli ve teşkilat-ı bedeniyyeleriyle su-i teşkilat yüzünden usreti viladeye (*sıkıntılı doğum*) masruf kalup kalmayacaklarını tayin ve zamanı tevellütlerini de az çok bir vuzuhla tahmin edecek ve müşehadatını kayd için

⁵⁸ Köy kâbilelerine Mahsus Talimatname (16 maddelik nizaname) **BOA UMVM**. 80/46/1 02.06.1924/1340

⁵⁹ **BOA DH.UMVM** 80/46/1 (02.06.1924/1340).

nezdlerinde seleften halefe devredilecek bir defterde bulundurulacaktır.

7. Kâbileler bir senede la-akall (en az) 4 defa kurâ-yı mülhakıyı devretmekle mükelleftir.

8. Bir nahiyedeki kâbilenin muhtelif kurâda aynı zamanda veya birbirine pek yakın fâsıllarla vukuu bulacak vazı hâmillere yetişebilmesi müteassir (zor) olduğundan indel icab mücavir-i nahije kâbileleri hudutlarına yakın olan mevâkide emr-i tabibin reyiyile yekdiğerine muavenet edeceklerdir.

9. Köy kâbileleri karyelerde bulunan diplomasız ve cahil kâbileleri icra-i sanatından men için amirleri olan nahije etibbasına müracaat edecektir.

10. Muhtaran Köy kâbilelerinin vezai fin teşmil esbab-ı istirahatini temini için ellerinden gelen muaveneti diriş etmeyeceklerdir.

11. Köy kâbilelerinin amiri nahiyelerdeki hükümet etibbasıdır.

12. Kâbile köylerdeki iskat-ı cenin (*düşük*) vukuatına elinden geldiği mertebe mani olmaya çalışacak ve her köydeki iskat-ı cenin mesailiyle tevellüdatı defterine derc edilecek vekayii her ay nihayetinde nahije tabibine bildirecektir.

13. Köy kâbileleri köylerde indelicab telkihi cederi (*çiçek aşısı*) ameliyatı yapacaktır.

14. Kâbileler havale-i nifası (*lohusa humması*) vukuunda lazım gelen tedabiri icra etmekle beraber bila-izale-i vakit nahije tabibine malumat vereceklerdir.

15. Kâbileler nuraz (*kitle*) ile memedeki etfalın teftiye hususâtı sairesi hakkında köylüye vesayada bulunacaklardır.

16. Kâbilelere usulen kendilerinin müdahalesi memnu olan usret-i viladeye tesadüflerinde köylünün tabib-i müvellide (doğum hekimi) müracaatı temin edecek ve bu gibi halatı defterine kaydederek aybaşı vukuatıyla beraber usret-i viladenin tarz-ı neticesi hakkında nahije tabibine rapor gönderecektir.

Yukarıdaki 16 madde içerisinde teknik olarak günümüze ışık tutan bazı hususların varlığı dikkat çekicidir. Bu belgeye göre köy ebelerinin; sanki bir hekim yardımcısı gibi görüldüğü, teşhis ve tedavide öncü bir rol üstlendiği, müdahale gerektirecek durumlarda tabibi bilgilendiren aracı bir eleman olarak tarif ve tasvir edildiği görülmektedir. Ebe atama evraklarında dikkat çeken bir diğer husus, diplomalı ebe talebinin gerekçesi, çoğunlukla doğumlarda anne ve

çocuk ölümlerinin⁶⁰ sıklıkla rastlanmasına dayalı olduğu görülmektedir. Diplomalı ebe talebinin gerekçelendirildiği diğer bir husus, rahim hastalığı ve düşük gibi illetler ile normal olmayan yollardan (ıskat-ı cenin) çocuk almadır⁶¹. Son yüzyıl içerisinde Osmanlı Devleti'nde savaş ve salgınlar sebebiyle yaşanan nüfus darlığının ciddi bir sorun haline gelmesi nedeniyle hem anne hem çocuk kayıplarının en sık rastlandığı vaka olan doğumlarda daha bilinçli ve bilimsel yöntemlerin (Batı tıp eğitiminin de etkisiyle) yaptırılması öne çıkmıştır. Ölümlere sebep olduğu düşünülen cahil ebelerin eğitilmesi yanında, bilinçli veya bilinçsiz çocuk düşürme vakalarının azaltılması üzerinde ciddiyetle durularak; kasıtlı ıskat-ı cenin vakaları, suç kapsamına alınarak büyük cezai müeyyidelere bağlanmıştır⁶². Yasa gerekçesinde çocuk ve anne kayıpları sebep olarak gösterilmektedir. Burada üzerinde durulması gereken husus, ebeden beklenen, bu kayıpların önlemesini sağlamasıdır⁶³. Elimizdeki

⁶⁰ Diplomalı/eğitilmiş ebe atamalarının temel gerekçelerinden biri olarak doğumlarda rol oynayan ve geleneksel yöntemlerle doğum gerçekleştiren ancak bu doğumların bazılarında anne ve çocuk ölümlerine rastlanmış olması gerekçe gösterilmesi tek başına bu durumun müsebbinin ebeler olmadığı gerçeğini de unutmamak gerekir. Türkiye önemli jinekologlarından Prof.Dr. Aykut Kazancıgil ile yapılan bir söyleşide -“ hiç ölü çocuk doğurttunuz mu?”

-“çok oldu. Anne karında ölür, başka sorunlar olur ölür. Çocuk içerde öldüyse parçalayarak alırsın...”ifadesinde doğum uzmanların elinden de çok çocuk ölümü olduğu çok açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir. Figen Sakacı, **Her Doğum Bir Mucizedir, Aykut Kazancıgil Kitabı**, İstanbul, 2005.s: 261.

⁶¹ Karayaman, s. 87.

Osmanlı devletinin son yüzyılı içerisinde ortaya çıkan nüfus darlığının yaratmış olduğu ciddi sorun yöneticilerin nüfus darlığına sebep olan engellerin bilhassa çocuk düşürme (ıskat-ı cenin) vakalarının üzerinde ciddiyetle durulmuş. İskat-ı cenin hareketini yasaklamıştır. Bu konuda geniş arşiv vesikaları için bkz. Fatma Şimşek ve ark, “Osmanlı İmparatorluğunda İskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** cilt: 2, Sayı:6, 2009.

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde İskat-ı Ceninin yasak olduğuna dair en eski belge, 6 Ramazan 1176 (16 Şubat 1776) tarihlidir. Belgenin transkript çözümlemesi için bkz. Fatma Şimşek, Haldun Eroğlu ve Güven Dinç, “Osmanlı İmparatorluğunda İskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.2.sayı.6. 2009. s. 597.

⁶² Belkıs Konan, “Osmanlı Devletinde Çocuk Düşürme Suçu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2008.c.57.sayı.4.s.319-335.

⁶³ Hayatında 25 yıl boyunca 100 yakın doğum yaptıran **Fatma ebe** doğumlarda ölü doğum, sakatlık veya hastalıklarla hiç muhatap olmadığını övünerek söylerken bu başarısında hiç kuşkusuz hijyene önem vermesi görülebilir. **21 Şubat 2018** tarihindeki söyleşimizde hijyen malzemesi olarak loğusa kadını ve çocuğu “**hollük**” diye tabir edilen kızartılmış toprağa bir hafta boyunca yatırmaları; Anadolu'nun pek çok yerinde yapıldığı ilginç bir uygulamadır.

14 Haziran 1284 (1868) tarihli belgede, bu durum açık olarak şöyle belirtilmektedir: *“hatunların çocuklarını suhuletle alamayıp tabiri müstehcen suretle ameliyat icrasında bulunmalarından dolayı pek çok hatunlar sakatlanıp ve hamlini vaz edemeyerek aleti vasıtasıyla çocuğunu almaya ve validesini hal-i helaktan kurtarmaya müracatla iktiza eden illetlerle dahi senevi pek çok hatunlar bağıra çağıra can verdiklerini işitip mevki ve mekânın şu hale aşırı tesadüf ediyoruz”*⁶⁴.

Cumhuriyet Döneminde Ebelik Mesleğinin Konumu

Mektebi Tıbbiye'nin kuruluşu, Besim Ömer'in ebeliğin kurumsallaşmasına olan katkısı ve ebelik mesleğinin devlet kontrolüne alınmasına yönelik çabaları, Cumhuriyet dönemindeki genel sağlık politikasının devam eden özelliklerinden biriydi. Osmanlıdan sonra yeni bir devletin inşaa edildiği ilk on yılda sağlık alanında çok büyük ilerleme kaydedildiğini söylemek mümkün değildir. Fakat “halkçılık ideolojisi” çizgisinde yönetimin halkın sağlığıyla da ilgilenmesi doğaldı. Nüfusun %90'ına yakını köylerde yaşayan Cumhuriyet Türkiye'sinde sağlık alanında gerçekleşen önemli girişimlerden biri hiç kuşkusuz köy ebe okullarının açılmasıdır. İlki 1937 yılında Balıkesir'de açılan Köy Ebe Okulu, Besim Ömer'in alt yapısını oluşturması ile ebelerin eğitimini gerçekleştirmek üzere kurulmuştur⁶⁵.

Bu okulun ilk mezunlarından biri olup 1934 doğumlu olan Adalet Karaca ebedir. Adalet ebe ile 22 Şubat 2018 tarihinde Manisa'daki evinde yapmış olduğumuz söyleşide aktardığı bilgiler, Cumhuriyet dönemindeki eğitilmiş ebeler hakkında pek çok konuya ışık tutacak niteliktedir. Adalet ebe söyleşisinde Balıkesir Ebe Okulu'ndan 1,5 yıllık eğitimden sonra mezun olduğunu ve Kayseri'nin Sarız kazası Yalak Köyüne köy ebesi olarak atandığını, doğum yapacak kadınların kendisine geldiğini, normal vaka haricindeki doğumları hükümet tabibine gönderdiğini, 30-40 doğumdan sonra memleketine yakın olan Manisa'ya tayinini aldığını, Manisa'nın Yuntdağı köylerinden Yayla Köyündeki Sağlık Merkezinde göreve başladığını, bir süre sonra Manisa Merkez Uncubozköy'de görev aldığını, burada kendisinin 5-6 köyün ebesi olarak görevlendirildiğini söylemiştir. Adalet ebe Manisa'daki hizmetleriyle öncesini mukayese ederken, Kayseri Yalak köyünün

⁶⁴ BOA İ.DH 596/41522-1 (13.06.1868/1284), BOA İ.DH 596/41522-2 (14.06.1868/1284), BOA İ.DH 596/41522-5 (27.04.1869/1285).

⁶⁵ Dinç, s. 91.

aksine, Manisa'daki doğumlarda da bulunduğunu, bölgeye çoğunlukla gebenin yakınının tedarik ettiği at, eşek ile gittiğini, bazen gece de yola çıktıklarını söylemiştir. Doğumda uyguladıkları metodlar, aletler müdahaleler konusunda ise; doğum esnasında hamile kadının yakınlarından teyzesi, yengesi gibi en fazla iki kişiyi yanına aldığını, doğum aşamasında gebeye sırt üstü pozisyona aldırıldığını, öncesinde sık sık anne karnındaki bebeğin kalp atışını dinlediğini, eksternal sefalik versiyon (bebeğin karın içinde pozisyonunu döndürme) işlemi uygulamadığı gibi forsepte hiç kullanmadığını belirtmiştir. Doğum komplikasyonları oluşursa hastayı en kısa zaman ve en hızlı araçla hekime gönderdiğini, hiç epizyo (kesi) atmadığını, lüzumu halinde evlere doğum için gidildiğini, doğum sorunlu ise bir sevk kâğıdı verip gebeyi hastaneye sevk ettiğini bildirirken, evde yapılan doğumda dahi önlük giydiğini de belirtmiştir. Ayrıca Adalet ebe bayan doğum hekimi olmadığı için Dr. Talat Akyol'dan ders aldığını, Manisa'da çocuk doktoru Dr. Melahat Uslu ile çalıştığını büyük bir övünç ile aktarırken, doğurttuğu çocuklara göbek adı vermediğini, kısırlık tedavisi için kendisine gelenlere müdahale etmediği gibi doktora yönlendirdiğini ifade etmiştir⁶⁶.

Ebelik-Kısırlık(İnfertilite)

Osmanlı Devleti nüfusu özellikle XIX. yüzyılda savaşlar ve bağımsızlık hareketleri sonrasında bir taraftan toprak, diğer taraftan önemli bir nüfus kaybıyla yirmi beş-otuz milyondan on dokuz milyon civarına düşmüştür. Osmanlı devlet adamları, devletin bekası ve gücünü koruması için XIX. yüzyıldan itibaren nüfus politikalarına ağırlık verdiler. Nüfus azalmasına neden olan faktörleri belirleyen Osmanlı bürokratları daha önceleri dini ve ahlaki gerekçelerle önemsenmeyen, üzerinde politika yürütülmeyen kadın bedeni ve onun doğurganlığı konusuna eğilmişlerdir. Nüfusun arttırılmasına yönelik bir yandan anne ve çocuk ölümlerini azaltmak, diğer taraftan da doğurganlığı teşvik etmek yeni yaklaşımın temel çerçevesiydi. Bu ana politikanın hayata geçirilebilmesinde doğumlarda temel rol sahibi olan ebelerin, bu politika doğrultusunda yeniden eğitilmesi yönlendirilmesi, ihtiyaç nispetinde ıslah edilmesi gerekiyordu.

Anlaşılan o ki, bu yeni yaklaşımın üç temel sac ayağı vardı. Birincisi; ebeliğin denetim altına alınıp eğitim yoluyla standardize edilmesi, ikincisi; hamilelik ve doğumların fennileştirilmesi,

⁶⁶ Adalet Karaca ebe ile 22 Şubat 2018, Manisa İstasyon Mevkiindeki evinde yapılan söyleşi.

üçüncüsü; iskat-ı cenin'in önüne geçilmesi⁶⁷. XX. yüzyıla girerken bu ana yaklaşım ve politika çerçevesinde alınan önlem ve tedbirler hakkında yukarıda geniş malumat verilmiştir. Bu malumatlardan anlaşıldığı kadarıyla söz konusu politikayı yürütenlerin Osmanlı kadınına ön yargı ile doğurgan gözüyle baktığı, sonra ortaya çıkan sorunlarla Osmanlı kadınlarının içerisinde doğuramamanın aslında pek çok sebebi olduğu, bunun ancak XX. yüzyılın ilk çeyreğinde kısırlığın nüfusu azaltan faktörlerden biri olduğu fark edilmiştir.

Aslında kısırlık toplum tabanında halk hekimi de sayılan ebelerin hep ilgi alanındaydı. Bu sıkıntıya muhatap olan kadın, hekimden çok halk ebesi olarak bilinen kişiye derdini aktarır onlarla geleneksel yöntemlerle çare bulmaya çalışırdı. Bu sırada pek çok kadının ve çocuğun hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Yapmış olduğumuz sözlü tarih çalışmasında anlatılanlar içerisinde kısırlığı giderici yöntemlere dair bilgiler de yer almaktadır. Diplomasız ebelerin kısırlık tedavisinde ilk başvurdukları yöntemlerden biri rahmi kirli veya yumurtalıkları iltihaplı olanlara uygulanan "**çıkı koyma**" diğeri de rahmi ısıtmak yoluyla uygulanan "**yakı vurma**" yöntemi⁶⁸. Çeşitli bitkilere bulanmış gazlı beze sarılarak vajene konulan çıkılar, daha çok koku giderici ve antiseptik özelliklere sahipti. Ebelerin, kısırlığın sebebi olarak gördükleri rahim duruş bozukluklarına müdahale yani "**rahim düzeltme**" işlevini de gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu uygulamalardan çocuk sahibi olanlar bulunduğu gibi olmayanların da olduğu bir gerçektir. Bu yöntemler kalıcı ve her bedene uygulanabilir olsaydı, diğer ebelerin de sıklıkla bu yöntemleri kullandıkları görülmüştü.

Hala hayatta ve diplomasız olup Mardin'in bir köyünde 50 sene ebelik yapmış ve son 5 yıldır da Manisa'da yaşayan 1933 doğumlu Fatma ebe⁶⁹ ile yapmış olduğumuz görüşmede; gebe kalamayan ve çocuk sahibi olmak isteyen kadınlara uyguladığı bir yöntemin başarılı olduğunu bunu defalarca da yaptığını söylemiştir. Ona göre; yıllarca evli olduğu halde gebe kalamayan bir kadının gebe kalamamasını, hastasının oturma pozisyonunda ağrı çekmesine dayalı olarak bu kadının kuyruk sokumu (cocxxy) eğriliği sorunu olduğunu tespit eder. Kendince bulduğu yöntem; ağrı merkezini baskılama yöntemiyle ve belirli bir seans bunu tekrarlayarak

⁶⁷ Balsoy, "Geç Osmanlı Öğüt Kitaplarında Kısırlık", *Otam*, Bahar 2014, sayı:35,s. 44.

⁶⁸ Karayaman, s.86.

⁶⁹ Fatma ebe ile 21 Şubat 2018 tarihinde İvaz Paşa Camisi yakınındaki evinde yapılan bir söyleşi.

hastanın ağrılarını hafiflettiğini hatta giderdiğini, rahatlama oluştuktan sonra kadının gebe kaldığını, olaylarda da aynı yöntemi uyguladığını ve neticeye ulaştığını belirtmiştir⁷⁰. Bu yönteminin gebe kalmada ne tür bir etkisinin olduğuna hüküm verememekle birlikte bize ağrının yaratmış olduğu isteksizliğin hamile kalmada daha çok etkili olduğunu düşündürmektedir.

Kayseri ilinde yapılan bir çalışmada, 93 yaşında kadın hastalıkları ve doğum ağırlıklı olmak üzere sistemik hastalıkların tedavisiyle de ilgilenmiş bir nevi halk hekimi, şifacısı olmuş bir şahsın anlattıklarına bakılırsa kısır olduğu bilinen kadınlara gebe kalabilmesi için bazı ilginç uygulamalara ait örnekler bulunmaktadır. Bunlardan birisi “karasakız”⁷¹ uygulamasıdır. Bu uygulamada karasakız öğütülerek un kıvamına getirilir, gebe kalmak isteyen kadın düz bir yere yatırılarak ılık zeytinyağı ile diz üstünden sırta kadar masaj yapılır. Varsa omur boşlukları çekme uygulanır. Sırta açılan küçük kesilerin üzerine un haline getirilen karasakız serilir. Bir müddet vücut bu şekilde bırakılır. Birkaç gün dinlenen kadının sırtında açılan küçük kesilerden sarı bir akıntı gelmesi iyi bir alamettir. Son aşamada bir müddet dinlenen kadının hamile kalması beklenir⁷².

Halk ebelerinin uyguladığı kısırlığın giderilmesine ait yöntem, ve uygulamalar ilkel, etkisiz, gereksiz hatta zararlı dahi olabilir. Ancak bazı uygulamaların kısır kadından gebe kadına geçişte etkili olduğu ancak bu sonucun tekrarlanır, test edilir, tüm ebelerce de uygulanır yöntem olup olmadığı bilinmemektedir. Çoğu şehir efsanesi gibi olan bu başarı örnekleri, hiç kuşkusuz bireysel maharet, şans, toplumsal inanç çerçevesinde de o kişiye atfedilen manevi bir ihsan olarak görülebilir.

Bugün için gayriilmî, ilkel hatta mahsurlu dahi olsa halk ebesi veya şifacı, kadının gebe kalmasını sağlamak için üstlendiği rolü günümüzde yardımcı üreme tekniklerini (YÜT)⁷³ kullanan ve modern

⁷⁰ Fatma ebe ile söyleşiden.

⁷¹ <https://yenikesfet.blogspot.com.tr/2017/09/karasakiz-yakisi-nedir-ne-icin-kullanilir.html>

⁷² Gülay Yıldırım ve Türkan Işık, “Kayseri İlinde Bir Halk Şifacısı”, *Folklor/ Edebiyat* Cilt: 20, Sayı 78, s. 241-242, 2014/2.

⁷³ YÜT(Yardımcı Üreme Teknikleri), günümüzde laboratuvar ortamında kısırlığın giderilmesi metodu olarak tanınmaktadır. Bunun tarihsel geri planda ebelerin kısırlığın giderilmesine ait çeşitli yöntem ve uygulamaları hiç kuşkusuz laboratuvar ortamında olmamakla birlikte, salt kısırlığın giderilmesi amacına yönelik çabalar sebebiyle bağlantısı bulunmaktadır.

tıbbın imkanlarıyla bu işlevi giderek de yüksek oranlarda iyi neticelendiren ÜYTE eğitimi almış kadın doğum uzmanları ve embriyologlar üstlendiği görülmektedir. Gerek geleneksel ebeler gerekse eğitilmiş-diplomalı ebe olup doğumlara yardımcı olanlar esas itibarıyla kadınların fizyolojik özelliği olan doğuma; bir ölçüde ve bir şekilde yardımcı olurlar. Nitelik ve nicelik değişse de kadınların temel sorunu doğumu tek başına yapmakta güçlük çekmesidir. Hem fizyolojik olarak hem psikolojik olarak kadınlar bir desteğe ihtiyaç duyarlar. Üreme yani çoğalma insan nesli için önemli bir olgu ise bunun sürdürülebilir olmasında yardımcı eleman ve tekniklerin kaçınılmaz olduğu da bir gerçektir. Geleneksel halk ebelerinin sadece doğumda rol almadığı yukarıda geniş bir şekilde açıklanmıştır. Geleneksel ebelerin halk şifacısı rolüyle doğum dışında kadının ihtiyaç duyduğu alanlarda, hekimin hiç uğramadığı ya da bulunmadığı yerlerde ilaç yazan, ilaç yapan kişi olduğu yadsınamaz.

2000'li yılların başında Engin Raziye ve Türkan Pasinlioğlu Erzurum civarında yapmış oldukları bir çalışmada, kısır (infertil) kadınların geleneksel yöntemlerle hamile kalma örneklerini belli başlı 3 ana grupta toplamışlardır. Hamile kalmak için hazırlanan terkiple suyuna, buharına veya lapasına oturmanın dışında vajene yerleştirme, yenilip içilme yoluyla etkilenme uygulamaları bulunmaktadır.

Dünyada modern tıbbın kısırılığın giderilmesi/tedavisine ait çalışmalar 1960'lı yıllarda başladı. Tüpleri tıkalı olan bir kadına yapay tüp takılması (1968), vücut dışında üreme hücreleri oluşturma ve dölllenme (fertilizasyon) (1973) gerçekleşirken, ilk yapay dölllenme ile oluşturulan zigot rahime yerleştirelemediği için düşükle neticelenmiştir. Dünyada ilk tüp bebek olan "Luise Brown" 1978'de İngiltere'de dünyaya gelmiş, daha sonrasında asıl sorun olan yumurtlama tedavilerine yönelinmiştir. Bunda yumurtlamayı sağlayan hormon ilaçlarının 1979-80'li yıllarda geliştirilmesi etkili olmuştur. Bu gelişmelerle kısırılık sorununun %80 oranında çözümlenebilir olduğu ümidi artmıştır. Esas olarak tüpleri tıkalı kadınlara uygulanan ve giderek gelişen yöntemlerde anne adaylarına gelişmiş embriyo transferi GIFT, ZIFT ile gerçekleşirken, kısırılığın bir diğer aktörü olan erkeğe SUZİ ve PZD⁷⁴ teknikleri uygulanarak sperminden kaynaklanan problemler çözülmeye başlanmıştır. Bu

⁷⁴ Kay Elder ve Brain Dale, Sperm ve Yardımla Üreme Teknikleri, İrez T. Editör. İn vitro Fertilizasyon, İstanbul, *Nobel Tıp Kitabevi*, 2014. p.148.

uygulamalar asıl olarak 1996 senesinde mikroenjeksiyon (ICSI)⁷⁵ yönteminin devreye girmesiyle kısırlık tedavilerinin başarıları daha yüksek bir orana çıkmıştır. Türkiye’de, ilk tüp bebek merkezi Ege Üniversitesinde 1988 yılında Prof. Dr. Refik Çapanoğlu’nun öncülüğünde hizmete girmiş, bir yıl sonra da ilk Türk tüp bebek dünyaya gelmiştir.

SONUÇ:

Çok eski geçmişi olan olan ebelik, tarih boyunca çeşitli rol ve fonksiyonlarıyla toplum hayatında önemli görevler üstlenmiştir. XIX. yüzyıl Osmanlı modernleşme- batılılaşma- hareketleri içerisinde klasik kurumlar, Batılı özelliklere uygun olarak yenilenirken; ebelik mesleği de bu değişim ve dönüşümün dışında kalmamıştır. Batı formasyonuna uygun ebelik mesleğinin yeniden yapılanmasında Dr. Besim Ömer (Akalin)’ın rolü ve etkisi olmuştur. Bu değişim ve dönüşümün temel gerekçesi, antihijyenliğin (pisliğin), acuzeliğin, batıl inançların yaratmış olduğu hastalık, kayıp ve sakat kalmalar idi.

Ebeliğin eğitilmiş ve diplomalı olması, devlet denetimi altına alınması ve bizzat ebenin nerede ve bu mesleği nasıl icra edeceğinin devlet tarafından belirlenmesi, XIX-XX. yüzyıl içindeki temel gelişmelerdendir. Cahil ebeden eğitilmiş diplomalı ebeye geçiş sancılı olmasa da, daha önce özerk olan ve toplum içerisinde özel bir yeri olan ebe, hekimlerin gözetim ve denetimi altına alınmış sağlık elemanı konumuna gelmiştir. Eğitilmiş ebeliğin oluşumunda, Osmanlı dönemi gayretleri yanında, kurumsal olarak en etkin ve yaygın yapılaşma Cumhuriyet döneminde köy ebe okullarının faaliyete (1937) geçmesiyle başlamıştır.

Çalışmamızda, Osmanlı arşivlerindeki diplomalı ebe talebine ve ebelik tayinine ait arşiv vesikalarının incelenmesiyle, Osmanlı’nın son 126 yılı içerisinde ebelik mesleğindeki değişim ve dönüşümün çok açık ve çarpıcı örneklerine rastlanmıştır.

Ebelik mesleğinin doğal rolü kadının doğumuna yardımcı olmak gibi görünse de, asıl kadının doğurganlığıyla alakalı sorunlarda kadının en yakın sırdaşı olmasıydı. Bunlardan en önemlisi olan kısırlık sorunu konusunda tarihte hekimlerden daha çok ebelerden medet umulduğu bilinmektedir. Bir halk ebesinin kısırlığa sebep olan tüm faktörleri ortadan kaldıracığını farz etmek sağlıklı bir yaklaşım olamaz. Ancak kısırlığa sebep olduğu tahmin edilen müdahale

⁷⁵ David K. Gardner, Yardımla Döllenme, Serdaroglu H. Editör. Invitro Fertilization Pratik Yaklaşım. Doğan Tıp Kitabevi. Antalya,2009.p.161,162.

edilebilir bazı sorunların giderilebildiği ve bunun için de bazı bitkisel ve hayvansal kökenli droglar, şerbet veya şuruplar, bir kısım sıcak veya soğuk uygulamalar yapıla gelmiştir.

Kısırlıkla alakalı bilimsel ve evrensel çalışmalar, Batıda XX. yüzyıl ikinci çeyreğinden itibaren ağırlıklı olarak laboratuvar ortamlarında gerçekleşmiştir. Kısırlık sorunlarına çözüm; kadın doğum uzmanları, doktorlar ve Histoloji ve Embriyoloji anabilim dalında doktora yapmış uzmanlarca aranmaktadır. Türkiye'nin bu yönde ilk tüp bebek (IVF) merkezi Ege Üniversitesinde açılmış olup⁷⁶, günümüzde özel ve devlet kliniklerinde yardımcı üreme teknikleri (YÜT) uygulamasının yaygınlaşması, bir zamanların nüfus politikalarının negatif bir unsuru olarak görülen kısırlığın çözümünde başarılı sonuçlar doğurmuştur. Ebelerin, günümüzde tamamına yakını devlet sağlık eğitim kurumlarında çalışmaktadır. Ebeler, kadını doğuma hazırlayan, normal doğum sürecinde tek başına doğumu üstlenebilen ama genellikle kadın doğum hekimlerinin mesuliyetindeki doğumların yardımcı elemanı olarak görevlerini ifa etmektedirler.

Ebeler kısırlığın tedavisinde önemli bir yer olan tüp bebek (IVF) merkezlerinde de görev alsalar da, buralarda üstlendikleri konum; daha çok danışmanlık, psikolojik destek, hasta hakları savunuculuğu, yöneticilik, eğitimlik ve araştırmacılık gibi pozisyonlardır.

Osmanlıdan Cumhuriyete ebelik rolünün dönüşümü: Geleneksel doğum müdahaleleri ve kısırlık tedavilerinde aktif ebeden, modern doğum müdahaleleri ve kısırlık (infertilite) tedavilerinde pasif ebeliğe geçilmiştir.

KAYNAKLAR

ARŞİV

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. İrade-i Dâhiliye (İ.DH).

BOA. Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT).

BOA. Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ).

BOA. Teftişat-ı Rumeli Evrakı-Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri (TFR.I.ŞKT).

BOA. Umur-i Mahalliyye ve Vilayat Müdürlüğü (DH.UMVM).

BOA TFR.I.ŞKT 61/6008- (21.3.1905/1321).

⁷⁶ Bugün bu merkez, "Ege Üniversitesi Aile Planlaması ve Kısırlık (infertilite) Uygulama ve Araştırma Merkezi" adı altında faaliyetlerini devam ettirmektedir.

BOA DH.UMVM 80-46-03 (29.12.1921/1337).
BOA İ.DH 601/41904-1 (12.06.1869/1286).
BOA. DH. MUİ 22-2-13-2-1, (21.09.1909/1325).
BOA DH.MKT 1976/38 (23.07.1892/1309).
BAO TFR.İŞKT 61/6008- (21.3.1905/1321).
BOA DH.MKT 103/4 (22.05.1895/1311).
BOA DH.MKT 103/4- (22.5.1895/1311).
BOA DH.MKT 1241/9/1-1 (20.02.1907/1323).
BOA DH.MKT 1241/9/2-2(20.02.1907/1323).
BOA DH.MKT 1241/9/3-1(06.03.1888/1304).
BOA DH.MKT 1241/9/4-2 (20.02.1907/1323).
BOA DH.MKT 1593/26- (10.02.1890/1306).
BOA DH.MKT 1606-4-1-1 (15.07. 1888/1306).
BOA DH.MKT 1606-4-1-2 (15.07. 1888/1306).
BOA DH.MKT 1775/ 143 (14.03.1892/1308).
BOA DH.MKT 1976/38 (09.07. 1890 /1308).
BOA DH.MKT 1989/89 (19.8.1892/1310).
BOA DH.MKT 2491/53- (11.04. 1901/1317).
BOA DH.MKT 372/10 (12.5.1896/1312).
BOA DH.MKT 372/10 1312.5.12 (1895).
BOA DH.MKT 372-10- (12.05.1896/1312).
BOA DH.MKT 59/30 /07 (06.07.1891/1309).
BOA DH.MKT 59/30/ 11 (11.01.1891/1309).
BOA DH.MKT 59/30/ 11 (11.01.1891/1309).
BOA DH.MKT 59/30/02 (25.5.1891/1309).
BOA DH.MKT 59/30/03 (12.04.1891/1309).
BOA DH.MKT 59/30/04 (22.04.1891/1309).
BOA DH.MKT 59/30/05 (3.2.1891/1309) .
BOA DH.MKT 59/30-10-2,22.04.1893/1309.
BOA DH.MKT 59/30-1-2,(11.01.1893/1309).
BOA DH.MKT 59/39/10 (22.01. 1891/ 1309).
BOA DH.MKT 612/76 (19.04.1902/1318).
BOA DH.MKT. 80/46/2- (14.01.1921/1337).
BOA DH.UMVM 80/46/1 (02.06.1924/1340).
BOA İ.DH 596/41522-1 (13.06.1868/1284).

BOA İ.DH 596/41522-2 (14.06.1868/1284).
BOA İ.DH 596/41522-5 (27.04.1869/1285).
BOA İ.DH 601/41904-2 (12.06.1869/1286).
BOA İ.DH 601/41904-3 (12.06.1869/1286).
BOA İ.DH 601/41904-4 (12.06.1869/1286).
BOA İ.DH 601/41904-5(12.06.1869/1286).
BOA İ.DH 601/41904-6 (12.06.1869/1286).
BOA İ.DH 601/41904-7 (12.06.1869/1286).
BOA TFR.İ.ŞKT 113/112631- (30.04.1907/1323).
BOA. DH.MKT 59/30-2-2, 11.01.1893/1309.
BOA. DH.MKT 59/30-6-2, 26.06.1893/1309).

KİTAP VE MAKALELER

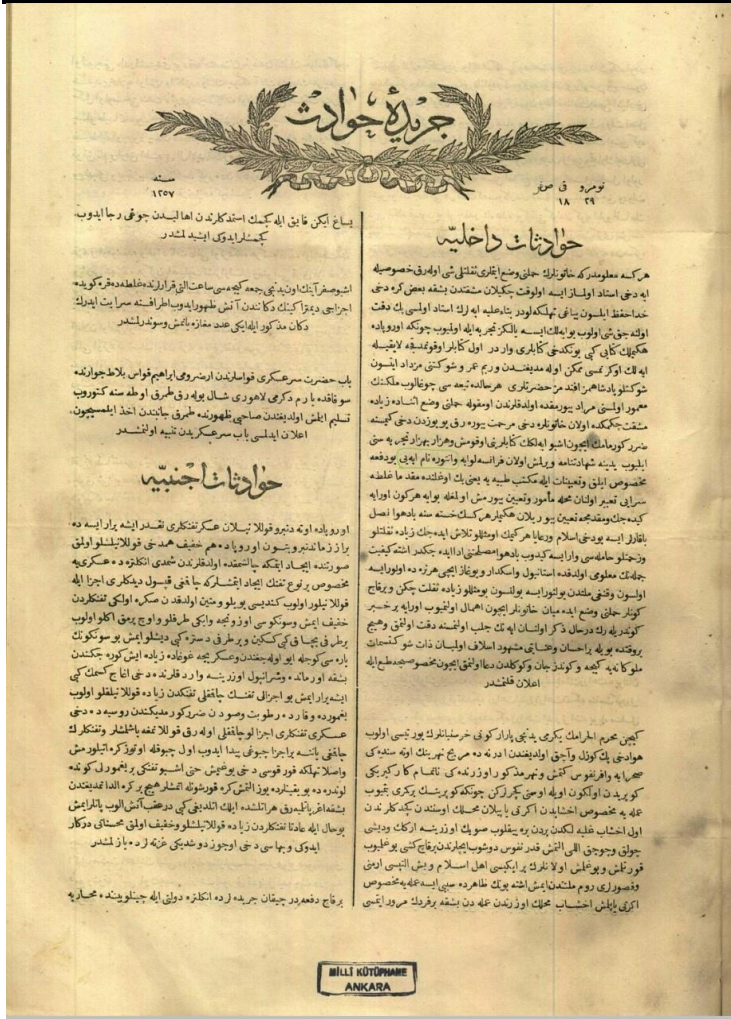
1. Aksan Y, "1450-1750 Yılları Arasında Avrupada Cadılık", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXVIII/2, İzmir, 2003. s. 355-368.
2. Ataç A, Remzi G. "Soranus ve "Jinekoloji" Adlı Eseri Hakkında Bir Araştırma", **Türkiye Klinikleri J Med Ethics** 2004, 12:196-200.
3. Balsoy G, **Kahraman Doktor İhtiyar Acuzeye Karşı**, Can Sanat Yay., İstanbul, 2015.
4. Batuk C. "Âdem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Adem ve Havva'nın Hayatı", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2006/2, c. V, sayı: 10, s. 51-96.
5. **Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedisi**, Milliyet Yay. C.1. İstanbul, 1992.s. 242.
6. **Ceride'i Havadis**, 18 Şubat 1257(1841), Sayı:29 s.1.
7. Dinç GB, **Elleri Tılsımlı Modern Türkiye'de Ebelik**, Ayizi Yay., Ankara 2015.
8. Elder Kay, Dale Brain, "Sperm ve Yardımla Üreme Teknikleri", Ed. İrez T, **İn vitro Fertilizasyon**, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevi, 2014. s.148.
9. Engin R. Pasinlioğlu T. "Erzurum ve Yöresi İnfertil Kadınların İnfertilite İle İlgili Geleneksel İnanç ve

-
- Uygulamaları*”, **Ankara Üniversitesi, Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi**, cilt 5 sayı:1,2002. s. 4-5.
10. Eryılmaz B. “*Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*”, Ağaç yay. İstanbul, 1992.
 11. Gardner David K, “Yardımla Döllenme”, Ed. Serdaroglu H. **Invitro Fertilization Pratik Yaklaşım**. Doğan Tıp Kitapevi. Antalya,2009.s .161,162.
 12. Hamlacı Yasemin, “*Geç Osmanlı Döneminde Kadın, Doğum ve Çocuk Sağlığı*”, **Lokman Hekim Dergisi**, 2017, 7(1). s.23-27.
 13. İbni Sina, **El- Kanun Fi't-Tıbb** Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2015.
 14. Karayaman M, Eren A. “*Anadoluda Halk ebeliği*”, **Folklor/Edebiyat**, cilt:18, sayı:71, 2012/3 s.83-95.
 15. Konan Belkıs, “*Osmanlı Devletinde Çocuk Düşürme Suçu*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2008.c.57.Sayı.4.s.319-335.
 16. Köker AH(Ed.), **Doğum ve Ebelik Tarihi**, Kayseri, 1997.
 17. Kurtaran U. “*Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi*”. **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal of the Institute of Social Sciences**, sayı. 8, Sonbahar Autumn 2011.s.57-71.
 18. Ortaylı İ. **Osmanlı Toplumunda Aile** Timaş Yay. İstanbul, 2013.
 19. Sakacı F., **Her Doğum Bir Mucizedir, Aykut Kazancıgil Kitabı**, İstanbul, 2005.
 20. Somel Selçuk Akşin, “*Osmanlı Döneminde Iskat-ı Cenin Meselesi*”, **Kebikeç**, sayı 13, 2002. s.65-88.
 21. Şimşek F., “*Osmanlı İmparatorluğunda Iskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme)*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** cilt: 2, Sayı:6, 2009. s.593-609.
 22. Uludağ SZ. “*İnfertilite Kliniğine Başvuran Kadınların Kullandıkları Tamamlayıcı Alternatif Tıp Uygulamalarının Belirlenmesi*”,**Türkiye Klinikleri Dergisi**, J Tradit Complem Med 2018;1(1):p.24-28.
-

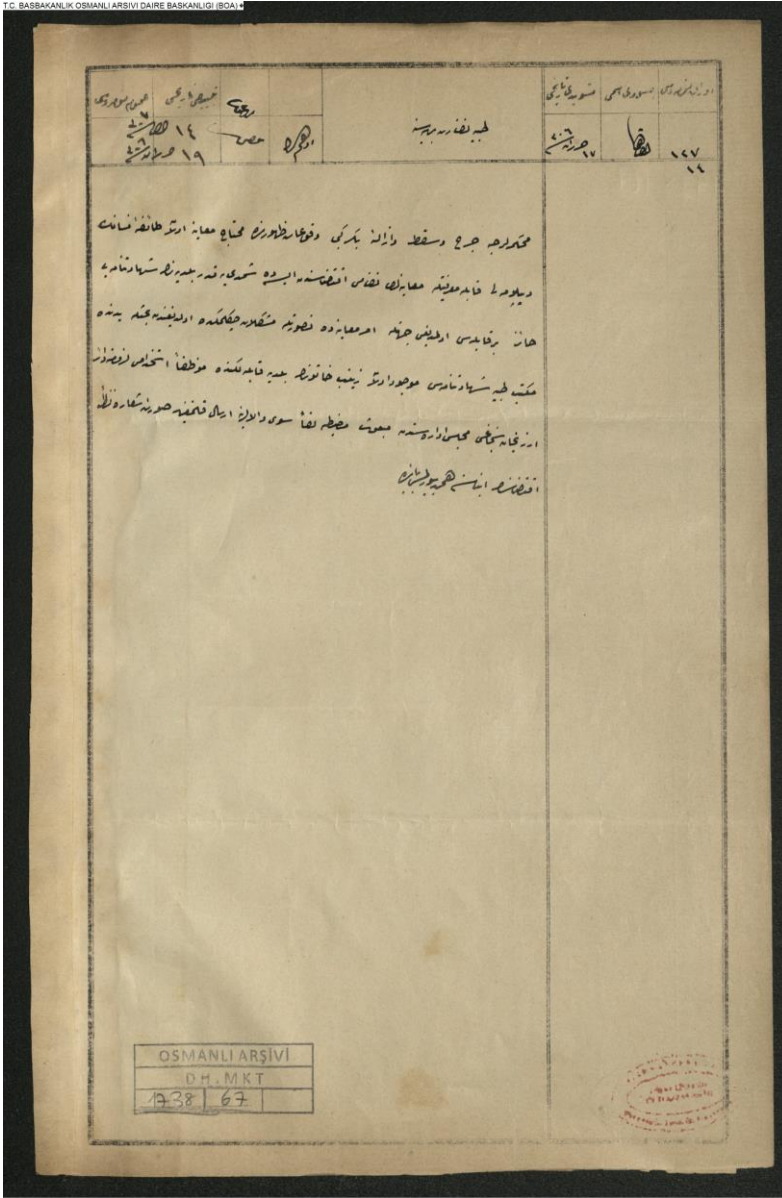
23. Uzel İ (Ed)., **Cerrahiyyetü'l-Haniyye** Türk Tarih Kurumu Yay., c.1.Ankara, 1992.
 24. Ülman YI. "*Osmanlı Devrinin Kadın Doğum Hekimlerinden Dr. A. Vuccino (1829-1893)*", **Hastane**, Eylül- Ekim 2006. Sayı.42. s.32-33.
 25. Ünver S. **Tarihte Ebeler ve Doğum Tarihimiz**, İstanbul, 1967.
 26. Yıldırım G, Türkan I. "*Kayseri İlinde Bir Halk Şifacısı*", **Folklor/ Edebiyat** Cilt: 20, Sayı 78, , 2014/2. s. 239-252
- EKLER**

Resim 1: Sabuncuğlu Şerafettin Cerrahiyetü'l-Haniyye Doğum Minyatürü.

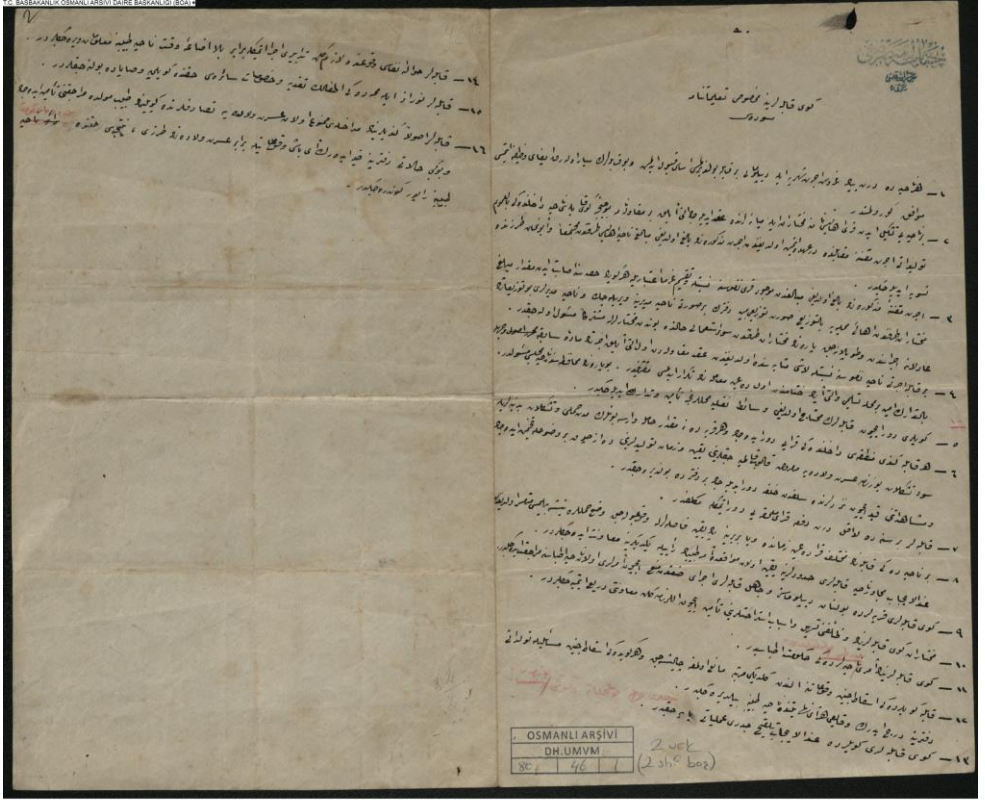
Resim 2: Ebe Madam Ventura hakkında Ceride-i Havadis gazetesinde (sayı 29) çıkan haber. Adı geçen şahsın ismi metin içerisinde işaretlenmiştir.

DH.MKT.01738.00067.001

Resim 3: BOA DHMKT.1738/67 19 Haziran 1306/1890. Adli vakaların muayenesi için diplomalı ebe bulunamadığından Mekteb-i Tıbbiye mezunu Zeyneb Hatun'un Erzincan Belediye Ebeliği'nde istihdam edilmesine Tıbbiye Nezareti'nin müsaade etmesi.

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Ebelik İle Ebelerin Doğuma ve İnfertiliteye Dair Müdahaleleri

Resim 4: Köy kâbilelerine Mahsus Talimatname (16 Maddelik Nizanname) BOA UMVM. 80/46/1 02.06.1924/1340. Doğumların sağlıklı olmasının temini için her nahiyeye diplomalı bir ebe tayini ve hazırlanan 16 maddelik nizamnemenin kabulü.